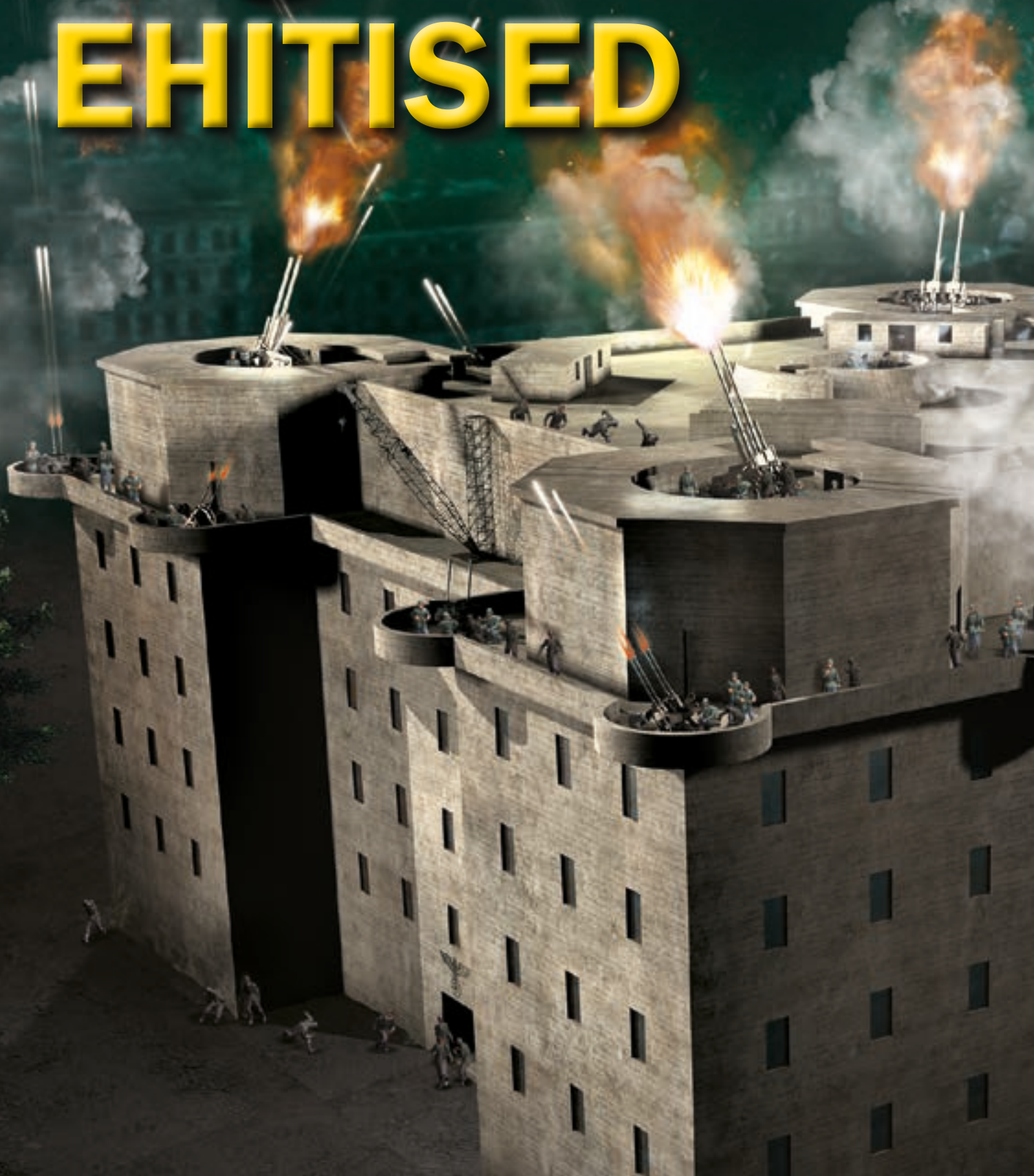

Hiigel- EHITISED

- Hitleri punkrid • Stalini maa-
alune komandopunkt • Võimsad
kaitseliinid • Saksa allveelaeva-
punkrid Saksamaal, Prantsusmaal
ja Norras • *Flakturm*'id –
Saksa õhutõrjetornid

Tänapäevani tekitavad huvi ja hämmastust teise maailmasõja eel ja ajal ehitatud hiigelehitised ning -rajatised, mille hulka kuuluvad võimsad kaitseliinid, allveelaeva-varjendid, õhutõrjetornid, punkrid ja kõikvõimalikud muud grandioossed ettevõtmised. Lihtsalt hämmastav, milliseid ressursse kulutati taoliste militaarsete rajatiste ehitamiseks.

Hitleri punkrid

Kindlasti pakub sõjaajaloohuvilistele suurt huvi just Adolf Hitleri asukoht maailmasõja päevil. Kus ta resideerus, millistes punkrites, salajastes ja vähemsalajastes residentsides. Kus võttis ta vastu saatuslikke otsuseid ja kus üritati teda Saksaamaa päästmise nimel (ebaõnnestunult) tappa. Kokkuvõtlikult on selliseid ehitatud, sisustatud, varustatud ja hästi valvatud residentse nimetatud Fühleri peakorteriteks (sks *Führerhauptquartiere*).

Üsna hästi teatakse, et sõja lõpus oli fühler oma hiiglasliku Riigikantselei hoone all paiknevas punkris, mis on ajaloos saanud uhke nime *Führerbunker*. Berliini naasis Hitler jaanuari keskel 1945. aastal ja juhtis sealt Kolmandat Riiki kuni 30. aprillini 1945, kui ta endale kuuli

pähe lasi. Nimetatud legendaarne ehitis on tänapäevaks täielikult hävitatud ja selle koha peal on uus elamurajoon koos parklaga.

1945. aastal kujutas punker maa-alust ruumide kompleksi, mis oli mõeldud eelkõige pommitavarjendina kasutamiseks. Valmis sai ehitis 1944. aasta sügisel ja läks maksma 1,35 miljardit riigimarka. Kompleks asus 8,5 meetri sügavusel maa all ja oli kaitstud ülaltpoolt kolme-

meetrise betoonikihiga. Kokku oli punkris 30 erinevat ruumi.

Teine tuntud residents on muidugi *Wolfschanze* Ida-Preisimaal Rastenburgi linnakese lähedal (tänapäeval Kętrzyni linna lähedal Poolas), kus 20. juulil 1944 ooberst Stauffenberg Hitlerit teise ilma üritas saata. *Wolfschanze* oleks eesti keele pigem Hundi-kindlus või Hundikants, kuid tavaliselt kasutatakse halvustavaid termineid Hundikoobas või

Berliini
Führerbunker'i
skeem.

Hundiurg. Just sealt, keset metsi ja soid asuvast sääserikkast paigast juhtis füürer sõjategevust Stalini impeeriumi vastu. Kokku veetis Hitler seal vaheaegadega lausa 800 päeva.

Ja muidugi maalilistes Alpi mägedes asuv Berghof, mida mõnikord nimetatakse lähedalasuva Berchtesgadeni linnakese järgi selle nimega, kaunis paik Baierimaa ja Austria piiril, kus Hitler kohtus 1938. aastal Briti peaministri Neville Chamberlainiga ja hulga teiste riigipeadega, sh kuningatega. See oligi füüreri lemmikresidents. Päris sõja lõpu-päevil pommitas lääneliitlaste lennuvägi Berghofi puruks.

Lisaks oli Hitleril igaks juhuks veel palju residentse, kus ta viibis väga lühikest aega, ja ka neid, kuhu ta kogu sõja jooksul oma jalga ei tõstnud.

Nende nimekiri on siin.

- **Adlershorst** (Saksamaal), kus viibis Hitler 1944. aasta detsembris Ardennide pealetungioperatsiooni ajal.
- **Anlage Süd** (Poolas), kus kohtus Hitler Mussoliniga 27. augustil 1941.
- **Felsennest** (Saksamaal), kus viibis Hitler mais 1940, kui algas üldpealetung Prantsusmaale.
- **Tannenberg** (Saksamaal), kus viibis Hitler lühikest aega 27. juunist kuni 5. juulini 1941.
- **Werwolf** (Ukrainas Vinnitsa lähedal), kus oli Hitler aeg-ajalt 1942. ja 1943. aastal.
- **Wolfschlucht I** (Lõuna-Belgias), kus viibis Hitler vähemalt korra.
- **Wolfschlucht II** (Kirde-Prantsusmaal), kus viibis Hitler vähemalt korra.

Füürer ei hoolinud järgmistest ettevalmistatud peakorteritest ega külastanud neid kordagi.

- **Anlage Mitte** (Poolas)
- **Bärenhöhle** (Venemaal Smolenski lähedal)
- **Waldwiese** (Saksamaal)
- **Wasserburg** (Venemaal Pihkvas)

Lisaks oli veel mitmeid taolisi peakortereid, mis jäid valmis ehitamata.

Hitleri residentsid Euroopas

Stalini maa-alune komandopunkt

Omal ajal pidid diktaatori alamad teadma vaid seda, et

Vaade Stalini punkri ruumile.

suur juht töötab kogu aeg, ei maga üldse ja elab Moskva Kremli. Stalinil oligi Kremli korter, nagu oli ka paljudel teistel punastel valitsejatel, samuti töökabinett. Kuid talle meeldis hoopis rohkem vaikus suvilas Moskva lähisel Kuntsevos (tänapäeval on kasvav suurlinn selle n-ö alla neelanud). Pärast abikaasa surma 1932. aastal veetis ta seal aega niipalju kui vähegi võimalik ja seal ta ka 5. märtsil 1953 suri (või tapeti?).

Metsa sees olev kahekorruseline hoone oli ümbritsetud kõrge metalltaraga ja hoone all oli ka pommivarjend.

Stalinile ehitati 1942. aastal eriline komandopunkt-pommivarjend või pun-

ker Samaarasse (tol ajal kandis nime Kuibõšev). See paiknes 37 meetri sügavusel ja oli mõeldud ülemjuhatajale reservkomandopunktina – nimelt pidi vajadusel Moskvast Samaarasse evakueeritama NSV Liidu valitsus ja teised juhtorganid. Punker paiknes tolleaegse linna partei-komitee hoone all.

Legendide kohaselt oli Stalinil punkreid vähemalt seitse ja kõik nad olevat olnud ühendatud Kremli hiiglaslike maa-aluste tunnelite kaudu.

Võimsad kaitseliinid

Teine maailmasõda algas palju kiidetud ja kaua ehitatud võimsate kaitseliinide reklaamimisega, kuid peagi selgus, et nagu tuntud Hiina müür, ei suutnud need siiski kaitsta kaitseliine ehitanud riike vaenlase sisse-

tungi eest. See ei tähenda, nagu oleks kaitseliinid üldiselt mõtetud, lihtsalt ei tasu neile võluvõimeid omistada ...

Kaitseliinid rajati kindlasti heas usus ja parimate kavatsustega oma maa ja rahva kaitseks,

toetudes eelkõige esimese maailmasõja kaotusterohke positsioonisõja kogemustele. Millised olid need mainitud kuulsad kaitseliinid? Enamik neist on läinud ajalukku kas ajakirjanike või sõjaväelaste pandud nimega, mis on hiljem liikunud ka ajaloolaste raamatutesse. Need on Maginot' liin Prantsusmaal, Siegfriedi liin Saksamaal, Manerheimi liin Soomes ja hilisem Atlandi vall (põhiliselt sakslaste okupeeritud Prantsusmaa rannikul).

Maginot' ja Siegfriedi liinid – kaks vastandlikku hiigekaitserajatist

Kõige parem on võrrelda omavahel Maginot' ja Siegfriedi liini, mis paiknesid vastakuti. Prantsusmaa asus oma kaitseliini tulevaseks sõjaks valmistudes rajama aastal 1929 ja see sai enam-vähem valmis 1938. aastal. Tugineti esimese maailmasõja kogemustele ja kaitseliin tuligi välja suurepärase. Enamasti heidetakse prantslaste üle nalja, kuna kaitseliin ei suutnud vältida Prantsusmaa katastroofilist lüüasaamist 1940. aastal. Kuid Saksa väed Maginot' liini ei rünnanudki, nad alustasid pealetungi läbi Belgia ja Hollandi.

Kohe tekib küsimus, miks ei ulatunud Maginot' liin siis ka piki Belgia piiri kuni mereni? Kuni 1936. aastani oli Belgia Prantsusmaa liitlane ja ka selle riigi idapiiril oli kaitseliin. Kuid 1936. aastal kuulutas Belgia end erapooletuks ja prantslased ei jõudnud nii kiiresti oma kaitseliini pikendada.

Lisaks pidid Maginot' liinist põhja pool tegutsema Inglise-Prantsuse ühendatud sõjaväed.

Maginot' liin sai nime sõjaministri järgi, kes algatas ja korraldas kaitserajatise ehitamist. Kokku kulutati kolm miljardit franki ja tulemus oli igati suurepärase. Kaitsesüsteemi pikkus oli 750 km ja see koosnes erinevatest osadest. Liini kaitsvatele sõduritele olid loodud igati korralikud elu- ja sõdimistingimused. Seal olid maa-alused mitmekorruselised fordid, elektrijaamad, hospitalid, puhketoad. Ülakorrustel paiknesid liftidega varustatud suurtükitornid, mille seinte paksus võis ulatuda 3,5–4 meetrini. Nende peal võisid olla pöörlevad soomustornid. Esimese kaitseliini ees olid tankitõrjekraavid ja tankitõkked. Nende järel paiknes tugipunktide võrgustik – laskepessad, helgiheitjad, punkrid jms. Maa all asusid varustus- ja laske-

Maginot' ja Siegfriedi liinid

Maginot ja Siegfriedi liinide laskekuplid.

moonalaod. Nende taga omakorda olid suurekaliibrilised raudteel liikuvad raskesuurtükid. Moderniseeriti ka vanu kindlusi (Belfort, Épinal, Verdun), mis said Maginot' liini osadeks. Kaitseliini sügavus ulatus 90–100 kilomeetrini.

Sakslased asusid tunduvalt hiljem ehitama kaitseliini, mida nimetati Siegfriedi liiniks või Läänevaliks. See ei kujunenud nii võimsaks kui prantslastel, kuid Saksa propaganda kuulutas selle läbimatuks. Töödega alustati aastal 1936, kuid

põhitöö käis 1938–1940. Tööd korraldas Organisation Todt, kes kasutas sõjaväelasi, tööteenistulasi ja sunnitöölisi.

Muidugi ei jõutud ehitada Maginot' liiniga võrdväärseid rajatisi, kuid kokkuvõttes rajati korralik kaitseliin, mis koosnes punkritest, kaevikutest, tankitõrjekraavidest, tankitõketest, ladudest, tulepunktidest ja muust vajalikust. Siegfriedi liini sügavus ulatus kuni 100 kilomeetrini. Tööd läksid maksma kuni 3,5 miljonit riigimarka.

Kaitseliin kattis mitte ainult piiri Prantsusmaaga, vaid ulatus ka Belgia ja Hollandi piirini – kokku oli selle pikkus 630 km.

Saksa sõjavägi kasutas kiiresti „remonditud” Siegfriedi kaitseliini üsna edukalt 1944.–1945. aastal. Lääneliitlaste vägedel kulus üle kuue kuu, et tungida Saksamaa piirilt edasi kuni Reini jõeni.

Mannerheimi liin

Mannerheimi liin Karjala maakitsusel oli tunduvalt lühem ja väiksemate mõõtudega ning selle kirjutasid kuulsaks NSV Liidu kindralid, kes kujutasid kaitseliini kui erakordselt läbimatut, et õigustada oma pikka pusimist selle kallal Talvesõjas 1939–1940. Soomlaste ehitatud kaitseliin oli umbes 132–135 km pikkune ja ulatus Soome lahest Laadoga järveni.

Soomlased alustasid kindlustuste ehitamist ettenägelikult juba

vara. Kogu kaitseliin rajati kahes järgus: aastatel 1920–1924 ja 1932–1939. Soome riigi võimalused olid suurriikidest väiksemad ja seetõttu oli kaitseliinil tunduvalt vähem betonehitisi, tunduvalt rohkem aga välikindlustusi, palkidest ja mullast punkreid. Kui 1920–1924 rajati 168 betoonpunkrit, millest enamik olid kuulipilduja positsioonid, siis hiljem täiendati neid tankitõrjekraavide ja -tõketega. Kaitseliini tiibadelt ehk Viiburi

lahe saartelt ja Laadoga järvelt said kaitsjaid toetada suurekaliibrilised suurtükid. Lisaks koosnes sügav, mitmest järjestikusest kaitsejoonest süsteem kaevikutest, tulepunktidest, miiniväljadest, traat-tõketest, meeskonnavarjenditest, laskemoonaladudest ja muust vajalikust. Talvesõjas kulus Punaarmee talvistes tingimustes selle läbimiseks raskeid kaotusi kandes ligemale kolm kuud.

Atlandi vall

Hoopis omamoodi rajatis oli Atlandi vall (sks *Atlantikwall*, ingl *Atlantic Wall*).

Teoreetiliselt pidi võimsate rannakaitsekindlustuste võõnd kaitsma sakslaste okupeeritud Euroopat ameeriklaste ja inglaste invasiooni eest ning ulatuma piki Atlandi ookeani rannikut lausa 5000 km pikkuselt – mööda Prantsusmaa rannikut alates Hispaania piirist kuni Belgia ja Hollandini, seejärel piki Saksamaa looderannikut ning seejärel mööda Taani ja Norra rannikut kuni Põhja-Jäämereni.

Muidugi on selge, et sellist kaitse-süsteemi oli võimatu ehitada ja mehitada. Seetõttu keskenduti põhiliselt Prantsusmaa põhjaranniku, Belgia ja Hollandi ranniku kindlustamisele.

Põhilised ehitustööd toimusid aastatel 1941–1944 ja olid planeeritud kaheksaks aastaks. Plaaniatud töödemahest suudeti 1942–1943 ellu viia ligi 20%. Eelkõige kindlustati tugevalt Doveri väina Prantsusmaa-poolset kallast, kus Inglismaa rannik oli kõige lähemal ja kus asusid olulised sadamalinnad

Atlandi valli kaitseehitised.

Boulogne, Dunkerque ja Calais. Töid organiseeris ja teostas sõjaväeline ehitusorganisatsioon Todt, kes kaasas sõdureid, sõjavange ja kuni miljon prantsuse töölist (nii tööteenistuse raames kui ka palgatud tööjõuna).

Kaitse-süsteem koosnes rannikul raudbetoonpunkritest, kuhu paigutati suurtükid ja kuulipildujad, lisaks rajati kaevikud ja laskepessad, meeskonnavarjendid, mida tugev-

dati okastraattõkete, tankitõkete ja miiniväljadega (maamiine suudeti maha panna üle nelja miljoni). Merre veesati meremiine ja mitut liiki tõkkeid. Lagedatel väljadel taoti maasse õhudessantide tõrjeks prussijupid, mida kutsuti hellitavalt Rommeli spargliteks (sks *Rommelspargel*).

Atlandi vall kujutas üsna õhukest kaitseliini ilma ešeloneeritud sügavuseta – kui Siegfriedi liini kaitse-sügavus ulatus 35–100 km, siis Atlandi vallil oli see vaid 2–4 km. Vaenlase sõjalaevade tõrjeks seati üles suurekaliibrilised suurtükid, kuid nende hulgas oli palju trofeerelvi ja seetõttu pidid suurtükiväelased hakkama saama 28 erinevat süsteemi rannakaitsekahuritega.

Muidugi pidid maaväelasi toetama ka lennuvägi ja Saksa sõjalaevastiku alused.

Enam-vähem korralikult olid kaitseks ette valmistatud üksikud lõigud Prantsusmaa kirderannikul, Belgia rannikul, Seine'i jõe suudmes, Kanalisaartel, samuti Bresti ja Lorient' linnad.

Prantsuse kasematt.

Sakslased ei oodanud lääneliitlaste dessanti Normandia rannikul, kus kaitsesüsteem oli ette valmistatud üsna nigelalt. Ometi kestis võitlus sealsetel sillapeadel poolteist kuud, enne kui inglased-ameeriklased kiirelt edasi tungisid.

Sakslastel ei jätkunud ka piisavalt sõdureid, tanke ja lennukeid ranniku kaitseks. 1944. aasta suvel oli neil ligi kuue miljoni inglase-ameeriklase vastu vaid 1,5 miljonit sõjameest.

Kuid see-eest ülistas Saksa propaganda Atlandi valli kui läbitungimatut kaitseliini ja kinokroonikates demonstreeriti pidevalt selle kõige paremini ette valmistatud lõike võimsate suurtükitornidega. Kuigi 1944. aasta suvel liitlased Prantsusmaale edukalt sisse tungisid, pidasid mitmed kaitseliini osad edukalt vastu kuni Saksamaa kapituleerumiseni – Kanalisaared, Dunkerque, Lorient jt.

Visad lahingud toimusid ka Kirde-Prantsusmaal, kus sakslastel olid üles seatud võimsad rannakaitsepatareid:

- *Ernst Lindemann* – kolm 406-millimeetrist suurtükki;
- *Todt* – neli 380-millimeetrist suurtükki;
- *Grosser Kurfürst* – neli 280-millimeetrist suurtükki;
- *Friedrich August* – kolm 305-millimeetrist suurtükki.

Kanalisaartel (Guernsey, Jersey, Anglesey) paiknevat Saksa garnisoni ei hakanud liitlased üldse ründama. Seal olid sakslastel üles seatud järgmised patareid:

- *Mirus* – neli 305-millimeetrist suurtükki;
- *Dollmann* – neli 220-millimeetrist suurtükki;
- *Lothringen* – neli 150-millimeetrist suurtükki;
- *Moltke* – neli 155-millimeetrist suurtükki.

Lisaks veel mitukümmend suurtükipatareid kaliibritega 105–200 mm.

Kaitseliinid Saaremaal 1941–1944

Eestis rajati kohaliku tähtsusega, ent igati arvestatavaid kaitseliine Saaremaal Sõrve poolsaare kõige kitsamates lõikudes. 1941. aastal kaitsesid venelased kaitseliine kasutades poolsaart sakslaste vastu kokku 13 päeva ja 1944. aastal sakslased omakorda venelaste vastu 44 päeva.

Kohe Sõrve poolsaare põhjaosas Salme külast lõuna pool rajati 1941. aastal Salme-Möldri ja sellest veidi lõuna pool Ungru-Pagila tankitõrjeliin ehk Ariste kaitseliin. Esimese laius oli 2,5 km ja teisel 1,6 km. Viimane paiknes poolsaare kitsaimas kohas Ungru ja Pagila külade vahel. See koosnes tankitõrjekraavist, mille ette paigutati betoonist püramiidikujulisi tankitõkkeid, samuti punkritest, laskepesadest, kaevikutest ja miiniväljadest.

Kümmekond kilomeetrit lõuna pool, seal, kus Sõrve poolsaar laienema hakkab, rajati 1941. aastal Lõpe-Kaimri kaitseliin, mille pikkus oli 3 km. Ka siin toimusid pikad ja kaotusterohked lahingud 1941. ja 1944. aastal.

